

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
Факультет історії та філософії

ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВО

**Методичні рекомендації до практичних занять
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 032 «Історія та археологія»**

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

УДК 902.2(076)(072)
П158

Укладач:

Г. М. Стоянова, кандидат історичних наук, доцент кафедри археології, етнології та всесвітньої історії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Рецензенти:

Н. В. Аксьонова, кандидат історичних наук, доцент кафедри туристичного бізнесу та країнознавства Харківського національного університету імені В. Каразіна;

Ф. Ф. Стоянов, кандидат історичних наук, заступник директора Департаменту культури, міжнародного співробітництва та європейської інтеграції Одеської міської ради, начальник Управління по роботі з ЮНЕСКО та охорони культурної спадщини

*Рекомендовано Вченою радою факультету історії та філософії
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
(протокол № 10 від 2 липня 2024 року)*

Пам'яткознавство : метод. рекомендації до практичних занять для
П158 здобувачів першого (бакалавр.) рівня вищої освіти спеціальності
032 «Історія та археологія» / уклад. Г. М. Стоянова. – Одеса :
Видавничий дім «Гельветика», 2024. – 24 с.

Дані методичні рекомендації допоможуть здобувачам у засвоєнні курсу «Пам'яткознавство». Вони зорієнтують здобувачів щодо підготовки до практичних занять, організації самостійної роботи, а також у підготовці до заліку з даної дисципліни. Тут також міститься основний понятійно-категоріальний апарат та рекомендована література для поглибленого вивчення курсу.

УДК 902.2(076)(072)

ЗМІСТ

Вступ	4
Програма навчальної дисципліни	6
Методичні рекомендації до практичних занять	10
Методичні рекомендації до організації самостійної роботи	14
Питання до підсумкового контролю	15
Рекомендована література.....	17
Глосарій.....	20

ВСТУП

Дисципліна «Пам'яткознавство» належить до циклу професійної підготовки з обов'язкових дисциплін зі спеціальності 032 Історія та археологія для освітньо-професійної програми «Історія та археологія» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, який викладається у 1-му семестрі 2-курсу в обсязі 90 годин, 3 кредити. У структурі годин курсу виокремлено такі складові: лекційні заняття – 24 год.; практичні заняття – 12 год.; самостійна робота – 54 год.

«Пам'яткознавство» є надзвичайно важливим курсом для істориків, оскільки він забезпечує збереження та вивчення культурної спадщини, що є невід'ємною частиною історичної пам'яті. Він дозволяє історикам глибше розуміти та інтерпретувати минуле, використовуючи фізичні об'єкти як джерела інформації. Крім того, курс допомагає історикам розвивати навички документування та аналізу пам'яток, що є важливими для їх професійної діяльності.

Метою викладання курсу є підготувати майбутніх спеціалістів до самостійного аналізу актуальних проблем пам'яткознавства України та допомогти їм оволодіти практичними навиками роботи майбутнього фахівця з охорони культурної спадщини та музеєзнавства. Сформувані і закріплені у здобувачів знання про етапи становлення та розвитку системи охорони пам'яток історії та культури в Україні від найдавніших часів до сучасності, виділити загальні тенденції становлення та розвитку законодавства в Україні та окремих регіонів.

Це передбачає вирішення наступних **завдань**:

- забезпечення формування у здобувачів знання про пам'яткознавство України як наукову дисципліну, розгляд теоретичних основ пам'яткознавства, історії та практики українського пам'яткознавства;
- сприяння засвоєнню здобувачами теоретичного інструментарію пам'яткознавства,
- вироблення у них вміння застосовувати його на практиці, як вагомої умови піднесення ефективності роботи щодо вивчення, збереження й охорони культурної спадщини.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач повинен:

- *вміти* працювати з письмовими, речовими, етнографічними, усними, архівними та іншими історичними джерелами;
- *мати* навички організації практичного вирішення питань історичної пам'яті та охорони матеріальної й нематеріальної культурної спадщини України;

- *здійснювати* комунікацію з професійних питань з представниками наукових, громадських, релігійних і національно-культурних організацій і спільнот;
- *вміти* акумулювати та поширювати кращий досвід професійної діяльності, інтегрувати досягнення інших наук для вирішення актуальних проблем історії та археології.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1. ПАМ'ЯТКИ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ ЯК ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН.

Тема 1. Пам'яткознавство: суть та предмет.

Предмет та завдання пам'яткознавства. Пам'яткознавство як прикладна наукова дисципліна та її місце в системі гуманітарного знання. Роль і завдання фахівців історичного профілю в охороні та пропаганді історико-культурних пам'яток. Необхідність вивчення і використання пам'яток як частини історичної та духовної спадщини суспільства. Гуманістична роль охорони пам'яток. Роль діяльності з охорони та використання пам'яток у історичному і культурному просвітництві та вихованні. Основні поняття: пам'яткознавство, пам'ятка, рухома і нерухома пам'ятка, пам'ятка загальнонаціонального та місцевого значення тощо.

Тема 2. Становлення та розвиток пам'яткознавства як наукової дисципліни.

Стан наукової розробки теми у вітчизняній та зарубіжній історіографії. Внесок українських вчених у становлення пам'яткознавства як наукової дисципліни. Збірки архівів України та інших держав, публікації документів і матеріалів про пам'яткознавство України.

Тема 3. Проблеми класифікації історико-культурних пам'яток.

Визначення поняття «історико-культурна спадщина». Поняття про історико-культурну спадщину як про речову історичну і художню цінність. Системи та принципи класифікації пам'яток. Категорії, типи та види пам'яток. Понятійно-термінологічні аспекти проблем класифікації пам'яток.

Функціональна класифікація пам'яток в залежності від видів одержуваних від них знань. Пам'ятки – оригінали та пам'ятники-символи. Функції пам'яток: гносеологічна, виховна, комунікативна, утилітарна. Пам'ятки – своєрідний вид історичних джерел. Історико-культурні пам'ятки – матеріальні сліди минулих історичних подій, джерела історичної та естетичної інформації. Специфіка цієї інформації і методів її «прочитання».

Тема 4. Нематеріальна культурна спадщина.

Поняття «нематеріальна культурна спадщина». Основні юридичні акти з охорони нематеріальної культурної спадщини. Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України. Алгоритм виявлення елементів нематеріальної культурної спадщини.

Змістовий модуль 2. РОЗВИТОК ПАМ'ЯТКООХОРОННОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ.

Тема 5. Початок правової охорони пам'яток старовини в Україні.

Розвиток науки і зростання інтересу до історико-культурної спадщини у 18 ст. Накопичення емпіричного матеріалу і його теоретичне осмислення. Поява колекціонування. Зачатки музейної діяльності. Перші спроби державного регулювання, збирання, вивчення та охорони історико-культурної спадщини. Укази Петра I про збереження та вивчення культурної спадщини. Організація Кунсткамери. Перші великі наукові експедиції. Роль Академії наук в організації вивчення історико-культурної спадщини. Розвиток приватного колекціонування. Виникнення публічних музеїв. Розширення досліджень історико-культурної спадщини в першій половині 19 ст. Організація експедицій по виявленню речових та письмових джерел. Включення громадськості в вивчення і збереження культурної спадщини. Історичні та археологічні товариства. Одеське товариство історії та старожитностей.

Тема 6. Нормативно-правова база пам'яtkознавства XIX – початку XX ст.

Поняття пам'ятки в пам'яtkознавстві XIX – початку XX ст. Дискусія щодо змісту терміну «пам'ятка старовини». Законодавство першої половини XIX ст. про охорону пам'яток світської та церковної старовини. Законодавство другої половини XIX – початку XX ст. про світські і церковні пам'ятки. Нормативно-правова база пам'яtkознавства на українських землях під владою монархії Габсбургів.

Тема 7. Доля українських пам'яток на зламі епох.

Формування засад охорони рухомих пам'яток історії та культури України наприкінці XIX – на початку XX ст. Становлення національних форм музейництва. Формування провідних профільних музеїв. Розробка питань збереження документальних пам'яток. Теоретико-правові питання збереження культурної спадщини у діяльності пам'яtkоохоронних громадських структур в Україні на зламі XIX–XX ст. Перші спроби створення державних органів охорони пам'яток в Україні у період революції 1917–1919 рр. Повернення української історико-культурної спадщини у 1918 р. Пам'яtkоохоронна діяльність національних українських урядів у 1917–1921 рр.

Тема 8. Пам'яtkоохоронна діяльність в Україні у 1920–1950-х рр.

Радянське законодавство 1920-1930-х рр. про охорону пам'яток. Роль історичних комісій ВУАН у розвитку українського пам'яtkознавства у 1920–1930-х рр. Діяльність етнографічної комісії ВУАН. Розвиток

історичних комісій ВУАН у розвитку українського пам'яткознавства у 1920–1930-х рр. Основні напрямки пам'яткоохоронної діяльності громадських об'єднань і товариств до Другої світової війни. Пам'яткознавча і пам'яткоохоронна діяльність у західноукраїнських землях у міжвоєнний період. Доля української історико-культурної спадщини у період Другої світової війни.

Тема 9. Пам'яткознавство в Україні у 1950–1980-х рр.

Паспортизація пам'яток України у 1960-х рр. Участь України у міжнародних заходах щодо збереження культурної спадщини. Актуалізація на поч. 1960-х рр. створення розгалуженої мережі музейних закладів. Підготовка Зводу пам'яток України. Діяльність Українського товариства охорони пам'яток історії та культури в др. пол. 1960–1980-х рр. Започатковані часописом УТОПК «Пам'ятки України» програми: «Забуті могили», «Фортеці України», «Шевченківські місця в Україні».

Тема 10. Міжнародні організації та угоди щодо охорони пам'яток.

Загальна термінологія й основні поняття міжнародного пам'яткоохоронного законодавства. Історія становлення перших нормативних актів з охорони культурної спадщини. Діяльність М. Реріха (Вашингтонський Пакт). Історія становлення міжнародних інституцій в галузі охорони пам'яток. Діяльність міжнародних організацій в галузі охорони культурної спадщини.

Діяльність ЮНЕСКО в галузі охорони світової спадщини. Конвенція «Про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини» (1972 р.), «Список всесвітньої спадщини» і «Список всесвітньої спадщини під загрозою». Система критеріїв й підстави відбору пам'яток до Списку. Визначні пам'ятки України, включені до Реєстру всесвітньої культурної і природної спадщини.

Робота Міжнародної ради з питань пам'яток і визначних місць (ICOMOS), Міжнародного центру досліджень у галузі консервації й реставрації культурних цінностей (ІККРОМ), Міжнародної ради музеїв (ICOM) у сфері пам'яткознавства.

Правові акти Ради Європи про охорону пам'яток археології. Вимоги Європейського права до охорони археологічних пам'яток. Заходи попередження й боротьби з нелегальними археологічними розкопками. Заходи по врятуванню пам'яток археології, що знаходяться під водою.

Тема 11. Пам'яткоохоронна діяльність у незалежній Україні.

Створення та діяльність Центру пам'яткознавства України. Закони України щодо збереження культурної-спадщини: «Основи законодавства про культуру» (1992 р.), «Про музеї та музейну справу» (1995 р.), «Про охорону культурної спадщини» (2000 р.), «Про охорону археологічної

спадщини» (2004 р.), «Про утворення Державної служби охорони культурної спадщини» (2002 р.) тощо. Державна система охорони пам'яток історії та культури в Україні. Діяльність сучасних пам'яткоохоронних органів та громадських організацій. Діяльність Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (1990-ті роки – початок XXI ст.). Загальні проблеми пам'яткоохоронної роботи в Україні. Проблема розшуку та повернення історико-культурних пам'яток в Україну. Проблема реставрації та консервації історико-культурних пам'яток. Сучасна пам'яткознавча діяльність музейних закладів. Внесок вищих навчальних закладів України у розвиток пам'яткознавства. Роль бібліотек і архівів у системі охорони та збереження пам'яток. Перспективи розвитку української пам'яткознавчої науки. Охорона культурної спадщини в Одесі та області.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Основною складовою практичних занять з курсу «Пам'яткознавство» є практичне застосування теоретичних знань для збереження, документування, аналізу та популяризації культурної спадщини.

Перед початком практичних занять рекомендовано ознайомитися з планом занять, теоретичними матеріалами, які стосуються теми заняття (рекомендована література, статті, документи або інші ресурси), зробити тезовий конспект основних питань з плану заняття, виконати завдання для практичної роботи.

Пам'ятайте про необхідність дотримання принципів академічної доброчесності. Виконуйте завдання самостійно, уникайте плагіату, належним чином посилайтеся на використані джерела інформації.

Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Проблеми класифікації історико-культурних пам'яток	2
2	Нематеріальна культурна спадщина	2
3	Міжнародні організації та угоди щодо охорони пам'яток	4
4	Пам'яткоохоронна діяльність у незалежній Україні	4
	Разом	12

Плани та зміст практичних занять

Практичне заняття № 1. Проблеми класифікації історико-культурних пам'яток.

Мета заняття: навчитися класифікувати різні види пам'яток культури та історії, використовуючи різні критерії класифікації.

План

1. Базові терміни «Пам'яткознавства» (пам'ятка, рухома, нерухома пам'ятка тощо).
2. Основні критерії класифікації пам'яток.
3. Типи та види пам'яток.

Завдання:

- оберіть 5 пам'яток різних типів (археологічна, історична, архітектурна, природна, пам'ятка пов'язана з особою чи групою осіб);

- складіть детальний опис кожної обраної пам'ятки, включаючи її історію, архітектурні або природні особливості, функціональне призначення та поточний стан;
- виконайте класифікацію кожної пам'ятки за різними критеріями (історичний період, матеріали, функція, стан збереження тощо);
- підготуйте презентацію, в якій візуально представите результати класифікації обраних пам'яток.

Практичне заняття № 2. Нематеріальна культурна спадщина.

Мета заняття: навчитися ідентифікувати та аналізувати елементи нематеріальної культурної спадщини, розуміти їх значення та методи збереження.

План

1. Визначення поняття «нематеріальна культурна спадщина».
2. Основні елементи нематеріальної культурної спадщини (традиції, ритуали, знання та практики, пов'язані з природою, усна творчість тощо).
3. Чому важливо зберігати нематеріальну культурну спадщину?

Завдання:

- оберіть один елемент нематеріальної культурної спадщини України (наприклад, традиційне ремесло, обряд, свято, фольклорний жанр тощо);
- складіть детальний опис обраного елемента, включаючи його історію, значення для спільноти, особливості виконання або передачі;
- проаналізуйте, як цей елемент впливає на культурну ідентичність та соціальну згуртованість громади;
- порівняйте обраний елемент нематеріальної культурної спадщини з аналогічним елементом з іншої країни. Визначте спільні риси та відмінності, а також особливості збереження в різних культурних контекстах;
- підготуйте презентацію, в якій візуально представите результати опису та аналізу обраних елементів нематеріальної культурної спадщини.

Практичне заняття № 3. Міжнародні організації та угоди щодо охорони пам'яток.

Мета заняття: ознайомитися з діяльністю міжнародних організацій та основними міжнародними угодами, спрямованими на охорону культурної спадщини, розвинути навички аналізу їхнього впливу на збереження пам'яток.

План

1. Основні міжнародні організації, що займаються охороною культурної спадщини (ЮНЕСКО, ІКОМОС тощо).
2. Основні міжнародні угоди щодо охорони пам'яток (Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, тощо).
3. Основна мета та завдання Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини.
4. ЮНЕСКО та Україна: історія та сучасне співробітництво.
5. Зарубіжний досвід збереження історико-культурної спадщини (на прикладі однієї з країн світу – завдання № 2).

Завдання № 1:

- оберіть один об'єкт культурної або природної спадщини України, який претендує на занесення до списку об'єктів ЮНЕСКО;
- складіть детальний опис обраного об'єкту, враховуючи його історичне та культурне значення;
- викладіть аргументи з приводу того, чому саме цей об'єкт має бути в списку об'єктів ЮНЕСКО з обґрунтуванням;
- підготуйте презентацію з ілюстраціями та висновками свого дослідження.

Завдання № 2:

- Охарактеризувати досвід охорони культурної спадщини на прикладі будь-якої країни світу.
- Бажано: зазначити основні нормативні документи щодо охорони культурної спадщини, які діють в даній країні.
- Можна навести приклади пам'яток зі списку Світової спадщини ЮНЕСКО, які є в даній країні.

Практичне заняття № 4. Пам'яткоохоронна діяльність у незалежній Україні.

Мета заняття: ознайомитися з розвитком пам'яткоохоронної діяльності в Україні після здобуття незалежності, аналізувати законодавчу базу, інституційні механізми, які діють в Україні в цілому та на Одещині зокрема.

План

1. Основні закони та нормативно-правові акти у сфері охорони культурної спадщини.
2. Основні державні та громадські організації, які займаються охороною пам'яток в Україні.

3. Які виклики стоять перед пам'яткоохоронною діяльністю в Україні?
4. Охорона культурної спадщини і російсько-українська війна (завдання № 2).

Завдання № 1:

- відвідайте місцевий об'єкт культурної спадщини, що перебуває під охороною в Одесі, на Одещині чи тієї місцевості, звідки Ви родом чи зараз знаходитесь. Це може бути або пам'ятка історії, або архітектури, або монументального мистецтва, археології тощо;
- зробіть фотографії, зберіть інформацію про його історію, стан збереження та заходи, що вживаються для його охорони;
- підготуйте повідомлення за таким планом: назва пам'ятки, вид пам'ятки, місцезнаходження, дата створення, коротка історична довідка, сучасний стан.
- підготуйте звіт (1–2 сторінки) з описом ваших спостережень та рекомендаціями щодо покращення стану об'єкта.

Завдання № 2:

- оберіть одну з пам'яток України, яка була пошкоджена чи зруйнована/напівзруйнована під час повномасштабного вторгнення росії на території України;
- зберіть інформацію щодо історії виникнення пам'ятки, її значення для історії та культури України;
- опишіть сучасний стан пам'ятки і перспективи її відновлення;
- викладіть результати свого дослідження у вигляді повідомлення або презентації.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Самостійна робота здобувачів має на меті поглиблення знань, отриманих під час лекцій та практичних занять, розвиток навичок самостійного аналізу та синтезу інформації, а також формування здатності до самостійного дослідження та вирішення проблем. Самостійна робота спрямована на закріплення пройденого матеріалу, формуванні навичок аналітичної роботи та вмінні на практиці реалізовувати отримані знання.

Самостійна робота реалізується у наступних формах: підготовка до лекцій, опрацювання теоретичних основ лекційного матеріалу; опрацювання підручників та навчальних посібників; опрацювання наукової літератури; вивчення питань до практичних завдань на основі навчальної, методичної, монографічної та довідкової літератури, періодичних видань, інформаційних ресурсів; написання есе; підготовка до заліку.

Орієнтовні теми для написання есе:

1. Важливість правильної класифікації пам'яток культури для їх збереження та популяризації
2. Роль нематеріальної культурної спадщини у формуванні культурної ідентичності.
3. Роль міжнародної співпраці у збереженні культурної спадщини.
4. Зарубіжний досвід збереження культурної спадщини: уроки для України.
5. Розвиток пам'яткоохоронної діяльності в Україні: виклики та перспективи.

Есе має бути коротким (від 500 до 700 слів), містити вступ, основну ідею, аргументацію та висновки. Твердження краще підкріплювати конкретними фактами, прикладами чи посиланнями на джерела.

Самостійна творча робота з інспектування пам'яток історії та культури передбачає:

1. Візит до місцевого об'єкту культурної спадщини.
2. Фотофіксація його з різних ракурсів (загальний вигляд, окремі архітектурні елементи, вигляд зсередини по можливості).
3. Пошук інформації про об'єкт в бібліотеці, Інтернет-ресурсах.
4. Створення звіту (2–3 стор.) про історію та сучасний стан об'єкту.
5. Виклад власних рекомендацій щодо охорони, реставрації, популяризації відомостей про об'єкт.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Поняття «історико-культурна спадщина».
2. Історико-культурне середовище та його складові частини.
3. Визначення поняття «пам'ятка історії і культури».
4. Історична еволюція поняття «пам'ятка історії і культури».
5. Систематична класифікація пам'яток історії та культури.
6. Ознаки, властивості і функції пам'яток історії та культури.
7. Перші організаційні заходи з вивчення історико-культурної спадщини.
8. Зародження громадської поваги по збереженню історико-культурної спадщини в кінці XVIII – початку XIX ст.
9. Становлення науки про історико-культурну спадщину країни в першій половині XIX ст.
10. Перетворення охорони історико-культурної спадщини в самостійну галузь історичної науки і суспільного життя в середині та другій половині XIX ст.
11. Роль держави в охороні пам'ятників в другій половині XIX ст.
12. Розвиток законодавства про охорону історико-культурної спадщини в другій половині XIX ст.
13. Доля історичної та культурної спадщини на початку XX ст.
14. Створення державної системи керівництва охороною пам'яток у 18–22 рр. XX ст.
15. Пам'яткоохоронні роботи в післявоєнні роки.
16. Виявлення та облік пам'яток історії та культури.
17. Охорона. Види, цілі, категорії охорони пам'яток історії та культури.
18. Пропаганда пам'яток. Цілі і форми пропаганди.
19. Музеєфікація пам'яток історії та культури.
20. Міжнародна система охорони пам'яток.
21. Сучасні основні проблеми охорони пам'яток в Україні.
22. Проблеми збереження пам'яток археології в Україні
23. Органи охорони пам'яток культурної спадщини у Одеській області.
24. Перші паростки українського пам'яткознавства.
25. Перші громадські товариства, загальна характеристика їх діяльності.
26. Просвітницька діяльність Т.Г. Шевченка.
27. Одеське товариство історії і старожитностей та його діяльність.
28. Діяльність історичного товариства Нестора-літописця у Києві (1873 р.).
29. Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові.
30. Археологічні з'їзди в Україні. 12 та 13 з'їзди.
31. Пам'яткознавство у добу Центральної Ради, Гетьманату, Директорії.
32. Державні органи і пам'яткознавство у перші роки Радянської влади.
33. Розгром краєзнавства як наукового напрямку. Причини і характер.
34. Розпродаж культурних цінностей у 1930-ті роки.
35. Пам'яткознавство України 1950–80-х рр.

36. Діяльність наукових товариств у галузі пам'яткознавства у 1950-80-х рр.
37. Проблема реституції на сучасному етапі.
38. Роль музеїв у розвитку пам'яткознавства.
39. Законодавчі документи про охорону пам'яток у сучасній Україні.
40. Сучасний стан розвитку пам'яткознавства.
41. Закон «Про охорону культурної спадщини».
42. Закон України «Про охорону археологічної спадщини».
43. Сучасні проблеми пам'яткознавства.
44. Одеса у контексті пам'яткознавства.
45. Одеська область у контексті пам'яткознавства.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Вступ до музеєзнавства і пам'яткознавства : навч. посіб. / за наук. ред. О.М. Гончарової, С.Ж. Пустовалова. Київ, 2021. 440 с.
2. Нестеренко П.В. Експертиза предметів і атрибутів: геральдика : навч. посіб. Київ : НАКККіМ, 2010. 119 с.
3. Основи пам'яткознавства / О.Н. Гаврилюк та ін. ; за ред.: Л.О. Гріффена, О.М. Титової. Київ : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОШК, 2012. 380 с.
4. Терський С.В., Савченко О.О. Історія музейної справи та охорони культурної спадщини в Україні : навч. посіб. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2020. 260 с.
5. Федорова Л.Д. З історії пам'яткоохоронної та музейної справи у Наддніпрянській Україні 1870–1910-ті рр. Київ : Інститут історії України НАН України, 2013. 373 с.

Додаткова

6. Аксьонова Н. В. Потенціал нематеріальної культурної спадщини в умовах глобалізації: стан і перспективи. *Географія та туризм*. 2019. Вип. 48. С. 62–73.
7. Археологія, музеєзнавство, пам'яткознавство: освітній та дослідницький аспекти: зб. наук ст. Київ : Центр палеоестнологічних досліджень, 2019, 222 с.
8. Базелюк В. Видовий та безпосередній об'єкти знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини та самовільного проведення пошукових робіт на археологічній пам'ятці. *Вісник прокуратури*. 2010. № 9. С. 71–77.
9. Базелюк В. Особливості об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 298 КК України (Незаконне проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт на об'єкті археологічної спадщини). *Вісник прокуратури*. 2011. № 8. С. 85–91.
10. Бойко Л. Українське товариство охорони пам'яток історії та культури як об'єкт наукових досліджень. *Вісник Книжкової палати*. 2010. № 8. С. 42–44.
11. Босик З.О., Снігирьова Л.М., Телеуця В.В. Нематеріальна культурна спадщина України : метод. розробка. Київ, 2017. 48 с.
12. Врятовані. Збережені. Повернені : до 10-річчя Державної служби контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України / упоряд.: О.В. Юрченко-Микита, І.Д. Четверікова ; М-во культури і туризму України ; Держ. служба контролю за

- переміщенням культ. цінностей через держ. кордон України. Київ, 2010. 63 с.
13. Горбик В.О., Денисенко Г.Г. «Звід пам'яток історії та культури України» у дослідженні і охороні культурної спадщини: досвід, проблеми, перспективи / відп. ред. С. Кот. НАН України ; Інститут історії України. Київ : Інститут історії України, 2012. 192 с.
  14. Дацків І.Б. Втрати Україною історико-культурних цінностей під час Другої світової війни : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Чернівці, 2011. 24 с.
  15. Денисенко Г. Г. Воєнна історія України в контексті дослідження і збереження культурної спадщини : монографія. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2011. 288 с.
  16. Є в нас чудеса!: [Всеукр. акція «7 чудес України»]. *Голос України*. 2011. 3 груд. С. 9.
  17. Каталог культурних цінностей, викрадених з державних музеїв, заповідників, установ та приватних колекцій (1999–2009 рр.) / упоряд.: М.Ю. Шандрук, О.В. Юрченко-Микита ; М-во культури і туризму України, Держ. служба контролю за переміщенням культ. цінностей через держ. кордон України. Київ, 2010. 136 с.: іл.
  18. Кепін Д. Новий погляд на пам'яткознавство як науку. *Вісник Книжкової палати*. 2013. № 4. С. 23–25. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vkr_2013_4_8.pdf
  19. Культурна спадщина в контексті «Зводу пам'яток історії та культури України» / редкол: С.І. Кот (відп. ред.) та ін. Київ : Інститут історії України, 2015. 486 с.
  20. Культурна спадщина України : бібліогр. покажч. / уклад.: В.В. Степко, Г.О. Стешенко, Т.В. Улятовська, А.А. Чернявська ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Бібліотека. Київ, 2012. 140 с.
  21. Міщенко М. Пам'ятки – об'єкти культурної спадщини як предмет злочину, передбаченого ч. 1 ст. 298 КК України. *Право України*. 2010. № 7. С. 204–209.
  22. Поливач К.А. Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів України / наук. ред. Л.Г. Руденко Київ : Інститут географії НАН України, 2012. 208 с.
  23. Руденко С.Б. Про поняття «пам'яткознавство». *Культурологія. Філологія. Музикознавство*. 2013. № 1. С. 46–53.
  24. Слобожанський С. Одеський Караваджо знову в епіцентрі уваги: повернення картини Караваджо «Взяття Христа під варту» Одеського музею західного і східного мистецтва. *Слово Просвіти*. 2012. 2–8 лют. С. 14.
  25. Стоянова Г.М. Урбаністична культура в спектрі міждисциплінарних досліджень. *Сучасна освіта: проблеми, реалії та перспективи* : матеріали Міжрегіон. наук.-прак. онлайн-конф. (м. Миколаїв,

- 29 квіт. 2021 р.) / за заг. ред. Н.О. Рижевої. Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2021. С. 59–64.
26. Худолей О. С. Становище пам'яткоохоронної справи незалежної України: історіографія проблеми. *Гуманітарний вісник. Серія: Історичні науки*. 2014. Число 20. Вип. 4 (2). С. 29–35.
  27. Худолей О. С. Українське пам'яткознавство: сучасні проблеми та тенденції. *Гуманітарний вісник. Сер. : Історичні науки*. 2011. Число 17. Вип. 3. С. 46–49.
  28. Catalogue of cultural property stolen from Ukrainian state museums, reserves, institutions and private collections (1999–2009) / Editors: M.Yu. Shandruk, O.V. Yurchenko-Mykyta, M-ry of Culture and Tourism of Ukraine, State Service for Control over Transfer of Cultural Valuables across the State Borders of Ukraine. Kyiv, 2010. 102 p : il.

Електронні інформаційні ресурси

1. Віртуальні екскурсії музеями України. URL: <http://incognita.day.kiev.ua/museums.html>
2. Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14>
3. Закон України «Про охорону археологічної спадщини» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1626-15#Text>
4. Закон України «Про охорону культурної спадщини». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1805-14>
5. Інститут історії України НАН України. URL: <http://www.history.org.ua>
6. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69#Text
7. Конвенція про охорону підводної культурної спадщини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c52#Text
8. Національний перелік нематеріальної культурної спадщини України. URL: <https://uccs.org.ua/natsionalnyj-reiestr-objektiv/>
9. Національний університет «Кієво-Могилянська академія». URL: <http://ukma.kiev.ua>
10. ННБУ ім. Вернадського. URL: <http://www.nbu.gov.ua/>
11. Південна Україна XVIII – XIX ст. Записки науково-дослідної лабораторії дослідження Південної України ЗНУ. URL: <http://www.zsu.zp.ua/ru>
12. Сайт Інституту історичних досліджень Львівського національного ун-ту ім. Івана Франка. URL: www.franko.lviv.ua
13. Сайт Постійного представництва України при ЮНЕСКО URL: <https://unesco.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo>
14. Сайт УТОПК. URL: <http://pamjatky.org.ua>
15. Український історичний журнал. URL: <http://history.org.ua>

ГЛОСАРІЙ

Архівна пам'ятка – документ, що перестав виконувати свою основну соціальну функцію, пов'язану із офіційно-діловою комунікацією, для якої був створений, та виступає як джерело соціально значимої історико-культурної інформації в складі архівного зібрання.

Архівне пам'яткознавство – наукова дисципліна, що досліджує різновид суспільної діяльності в процесі збереження та комунікативного використання документів, які є джерелами історико-культурної інформації, зокрема в рамках архівної практики.

Бібліотечне пам'яткознавство – наукова дисципліна, що досліджує процеси виявлення у бібліотечних фондах цінних з історико-культурної точки зору видань та рукописних книг, організації їхнього зберігання та використання як специфічних джерел інформації.

Бібліотечні пам'ятки – рукописні книги, видання та колекції видань, якими традиційно комплектується бібліотека і які виступають в якості джерел соціально значимої інформації, та функціонують в рамках бібліотечного зібрання.

Венеційська хартія – міжнародний документ про збереження та реставрацію історичних пам'яток і визначних місць. У 1965 хартію схвалено Міжнародною радою з питань пам'яток та визначних місць (ИКОМОС). Метою комітету, який прийняв Хартію в 1964 році у Венеції, було спільно визначити і сформулювати основні принципи охорони й реставрації нерухомих пам'яток, надаючи при цьому кожній країні можливість слідкувати за втіленням їх у межах власної культури і традицій. Фундаментальні принципи для цього були викладені ще в Афіській хартії 1931 року.

Місто історичне – місто, яке зберегло свій історичний ареал з об'єктами культурної спадщини і пов'язані з ними розпланування та форму забудови, типові для певних культур або періодів розвитку. Уперше термін застосовано в Міжнародній хартії з охорони історичних міст (англ. Charter on the Conservation of Historic Towns and Urban Areas, так звана Вашингтонська хартія). Її ухвалила Міжнародна рада з питань пам'яток і визначних місць (ICOMOS) на конгресі 1987 у м. Вашингтоні.

Музеєзнавство (музеологія) – наукова дисципліна, що досліджує діяльність щодо збереження рухомих пам'яток у музеях та їхнього загального і специфічного музейного комунікативного використання як джерел історичної пам'яті.

Музейна пам'ятка – рухома пам'ятка, що являє собою вилучений із системи звичних відносин мобільний або стаціонарний за первинним призначенням об'єкт (придатний для тривалого зберігання), включений до музейної комунікації.

Нематеріальна культурна спадщина – це ті звичаї, форми показу та вираження, знання та навички, а також пов'язані з ними інструменти,

предмети, артефакти й культурні простори, які визнані спільнотами, групами й у деяких випадках окремим особами як частина їхньої культурної спадщини. Ця нематеріальна культурна спадщина, що передається від покоління до покоління, постійно відтворюється спільнотами та групами під впливом їхнього оточення, їхньої взаємодії з природою та їхньої історії формує у них почуття самотності й наступності, сприяючи таким чином повазі до культурного різноманіття й творчості людини.

Нерухома пам'ятка – об'єкт культурної спадщини, який фіксований у просторі і не підлягає пересуванню (наприклад, історичні будівлі, архітектурні комплекси).

Об'єкт історико-культурної спадщини – є пам'яткою (незалежно від стану збереженості), яка донесла до сьогодення автентичні цінності історичного, архітектурного, археологічного, мистецького, наукового, технічного, містобудівного, етнографічного та ін. характеру.

Охорона пам'яток – це **комплекс заходів** з боку держави і наукової громадськості по їх збереженню. **Включає:** облік (виявлення, наукове вивчення, класифікація, державна реєстрація); захист, збереження, належне утримання, відповідне використання, консервація, реставрація, реабілітація та музеїфікація об'єктів культурної спадщини.

Пам'ятка – предмет або сукупність предметів матеріальної і духовної культури минулого, що мають наукове, історичне, художнє та ін. культурне значення.

Пам'ятки археології – залишки давніх городищ, курганів, укріплень, тощо.

Пам'ятки архітектури (різних часів і стилів) – культові, оборонні, інженерні, житлові та громадські споруди, які є цінним джерелом для вивчення вітчизняної історії та культури.

Пам'ятки історії – місця, де відбувалися певні історичні події, а також пам'ятники, монументи та меморіали, створені на їх відзнаку.

Пам'ятки історії та культури – є архітектурні споруди, монументи, некрополі, пам'ятні місця і пов'язані з історико-культурним життям народу і держави, твори матеріальної і духовної культури, що становлять історичну, наукову, художню вартість.

Пам'яткознавство нерухомих пам'яток – наукова дисципліна, що досліджує галузь людської діяльності, на яку суспільством покладено функцію забезпечення процесу опредметнення та розпредметнення історичної пам'яті на основі збереження й використання нерухомих історико-культурних пам'яток.

Пам'ятка загальнонаціонального значення – об'єкт, що має важливе історичне, культурне чи архітектурне значення для всієї країни або нації. Його охороняють на рівні держави.

Пам'ятка місцевого значення – об'єкт, що має важливе значення для певного регіону чи місцевості. Його охороняють на місцевому рівні.

Пам'яткознавство – наукова дисципліна, що вивчає пам'ятки історії та культури, виробляє засади їх обліку, реставрації, консервації, зберігання в історико-природному середовищі та в окремих сховищах (музеях, архівах, бібліотеках, приватних колекціях).

Рухома пам'ятка – об'єкт культурної спадщини, який можна пересувати (наприклад, картини, меблі, антикваріат).

ЮНЕСКО (UNESCO) – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization). Міжнародна організація, спеціалізована установа Організації Об'єднаних Націй, яка сприяє ліквідації неписьменності, підготовці національних кадрів, розвитку національної культури, охороні пам'яток культури і природного середовища. Створена 16 листопада 1945 року.

ICOM (International Council of Museums) – це міжнародне об'єднання музеїв та професійних музейних працівників, які займаються збереженням, охороною та популяризацією світової природничої і культурної спадщини, матеріальної і нематеріальної. Створено у 1946 році та є недержавною організацією, яка має офіційні стосунки з ЮНЕСКО та консультативний статус в Економічній та соціальній раді ООН.

ICCROM (The International Centre for Conservation in Rome, укр. ІККРОМ, Римський центр) – Міжнародний дослідницький центр по збереженню і реставрації культурної спадщини. Надає експертну допомогу у питаннях збереження культурної спадщини, організує курси з реставрації.

ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) – Міжнародна рада з охорони пам'яток і історичних місць, заснована у 1965 році з метою підтримки ідеї та методики охорони пам'яток і визначних місць. Здійснює оцінку об'єктів, пропорованих до включення до Списку всесвітньої спадщини, а також порівняльний аналіз, технічну підтримку і складання періодичної звітності.

OWHC (Organization of World Heritage Cities) – Організація міст світової спадщини. Заснована в 1993 р. Вона сприяє обміну знаннями і досвідом управління, а також взаємній матеріальній підтримці у справі охорони пам'яток і історичних місць.

Навчальне видання

Укладач

Стоянова Галина Миколаївна

ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВО

Методичні рекомендації до практичних занять
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 032 «Історія та археологія»

В авторській редакції

Г Е Л Ь В Е Т И К А
В И Д А В Н И Ч И Й Д І М

WWW.HELVETICA.UA

Підписано до друку 10.09.2024 р. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 1,40. Наклад 10. Замовлення № 0924-104.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
69002, Україна, м. Запоріжжя, вул. Олександрівська, 84, оф. 414
Тел.: +38 (097) 723 06 08, +38 (095) 934 48 28
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.